

ენა და ენათმეცნიერება

**ზმნა XVIII-XIX საუკუნეების ქართულ საენათმეცნიერო
ლიტერატურაში**

თამარ მამარდაშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
tamar.mamardashvili@atsu.edu.ge

XVIII-XIX საუკუნეების ფუნდამენტურ ენათმეცნიერულ გამოკვლევებში მოცემულია საყურადღებო და ღირებული ცნობები ზმნის, მისი კატეგორიებისა და მაწარმოებელი აფიქსების შესახებ. ნაშრომში განხილულია ზურაბ შანშოვანის, ანტონ ბაგრატიონის, გაიოზ რექტორის, დავით და იოანე ბაგრატიონების, ვარლამ ერისთავის, იოანე ქართველიშვილის, სოლომონ დოდაშვილისა და პლატონ იოსელიანის გრამატიკული ნაშრომები. ყველა მათგანი ზმნას დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად მიიჩნევს, იძლევა მის დახასიათებას. თუმცა, უდავოა, რომ ზმნურ კატეგორიებთან დაკავშირებით ანტონ პირველის მიერ მინიშნებული დებულებები გახდა ერთგვარი საფუძველი და იმპულსი მომდევნო ხანის გრამატიკოსებისათვის, რადგანაც მისი გრამატიკა არის ქართული ენის პირველი ფუნდამენტური ენათმეცნიერული ნაშრომი. შემდგომი პერიოდის გრამატიკოსებთან ზმნასთან დაკავშირებით ბევრი განსხვავებული, საინტერესო აზრია გამოთქმული, ზოგან კი უარყოფილია რიგი ანტონისეული ფასეული შენიშვნები. ცხადია, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, რიგს ამ შეხედულებათაგან დღეს მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, თუმცა არის დღევანდელი თვალსაზრისით ფასეული დაკვირვებებიც.

საკვანძო სიტყვები: ზმნა, ზმნური კატეგორიები, მეტყველების ნაწილები.

გრამატიკული აზროვნების ისტორია სათავეს ბერძნული სამყაროდან იღებს. ბერძნული გრამატიკული მოძღვრება (დიონისე თრაკიელიდან მომდინარე) იყო ის წყარო, რომელიც საფუძვლად დაედო ლათინური ენის გრამატიკას და შემდეგ მისი მეშვეობით თითქმის მთელ მსოფლიოში გავრცელდა. ბერძნულ-ლათინურის თარგი კარგად ჩანს არა მარტო მეტყველების ნაწილთა სახელდება-განმარტების, არამედ სხვა ზოგად ცნებათა გადმოცემის დროსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული გრამატიკული აზროვნების ისტორია მეტ-ნაკლებად შესწავლილია, ბევრი საკითხი მაინც კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. ჩვენამდე არ მოღწეულა XVIII საუკუნეზე ადრინდელი არც ერთი შრომა, რომელშიც საგანგებოდ იქნებოდა გაშუქებული გრამატიკის საკითხები. ჯერჯერობით ზურაბ შანშოვანის 1738 წლისა და

თ. მამარდაშვილი

ანტონ კათალიკოსის 1753 და 1767წწ. უწინარესი გრამატიკული ნაშრომი არ მოგვეპოვება.

1881 წელს პროფ. ა. ცაგარელმა პეტერბურგში გამოსცა **„მოკლე დრამატიკა ქართულისა ენისა ქმნული ზ. შანშოვანისაგან 1737 წელსა“**. ავტორი გამოყოფს რვა მეტყველების ნაწილს, რომელიც იწოდება როგორც „კერძონი სიტყვისანი“. მათ შორისაა ზმნა, რომლის განსაზღვრაც ასეთია: „ზმნა არის ლექსი სასრბოლო (ე.ი. ფორმის მცვლელი), რომელ მყოფსა რაიმეს ანუ ქმნასა ანუ ვნებასა დანიშნავს ჟამითურთ და პირითურთ“ (ფოცხიშვილი 1979: 57). გამოყოფილია ზმნური კატეგორიები: ნათესავი, ნაკვეთი, სახე, რიცხვი, პირი, დრო, კილო, სქესი (გვარი). ზოგადი საკითხები (კატეგორიებისა და ქვეკატეგორიების გამოყოფა) ასე თუ ისე მისაღებია, მაგრამ როგორც კი ამ კატეგორიების მიხედვით ქართული ზმნის მასალის განაწილებაზე მიდგება საქმე, ავტორი მეტწილად ცდება და შეუსაბამო მაგალითები მოაქვს. მიზეზი, როგორც მიუთითებენ, ისაა, რომ ეს კატეგორიები ასეთი თანმიმდევრობით იყო მოცემული სვიმონ ჯულაელიანის გრამატიკაში და ავტორს მათი მხოლოდ კალკირება დასჭირდა, მასალის განაწილება კი ვერ შეძლო. „შანშოვანმა კი არ დაწერა ქართული ენის გრამატიკა, მან თარგმნა სომხურის გრამატიკა ქართულად“ (ფოცხიშვილი 1979: 59; აბულაძე 1940: 154).

ქართული გრამატიკული აზრი სათავეს **ანტონ ბაგრატიონის** ნაშრომებიდან იღებს. იგი იყო ქართული ენის პირველი, ფუნდამენტური ენათმეცნიერული ნაშრომის შემქმნელი და, ამდენად, ქართული გრამატიკული აზრის ფუძემდებელი. ანტონმა გრამატიკის პირველი ვარიანტი 1753 წელს შექმნა. მასში ცნებათა განსაზღვრებები ლათინურ-სომხურ ტრადიციას მისდევდა. მეორე რედაქციაში (1767წ.) კი დამატებითაა გათვალისწინებული ბერძნული, ფრანგული, იტალიური, გერმანული და რუსული ენის მონაცემები, რაზედაც თავად მიუთითებს ავტორი.

ზმნა ანტონს დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად აქვს გამოყოფილი და ასე განმარტავს: „არიან იგინი, რომელნიცა ერთითა ნაწევროვანი ოხვრითა ჰნიშვნენ ქვეშე დროისა მოქმედებათა ანუ ვნებათა არსებისათა“ (ანტონი 1881: 121). მეორეგან ზმნა არის „ნაწილი სიტყვისა ცხადმყოფი არსების ყოფისა, ქმნათა და ვნებათა მისთა დროებითად“ (ანტონი 1881: 155). ორივე განსაზღვრებიდან საერთო აზრი ასეთია, რომ ზმნა არის ნაწილი წინადადებისა, გადმოგვცემს საგნის არსებობას, მოქმედებას ან ვნებას დროში გადმოცემულს.

ზმნური კატეგორიები: ნათესავი (გვარი), ნაკვეთი (ახალი ზმნის ფუძის წარმოქმნა), სახე (კონტაქტი), რიცხვი, პირი, დრო, სქესი (კილო) და უღლვა (უღლვა). ნათესავად იწოდება გვარი: „ნათესავი ზმნათა იწვალეების

შემოქმედებითისად, ვნებითისად და უმემშვეობითისად“ (ანტონი: 156). ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ზმნისწინსა და მის ფუნქციებზეც და, შესაბამისად, გამოყოფილი აქვს როგორც მარტივი (აღ, შთა, გა, გან, მი, მო, შე, წარ, და, გარდა), ისე რთული ზმნისწინები (წარმო, შთამო, აღმო, შემო, გამო, განმო, გარდამო, მიდმო), მიუთითებს მათ ზოგიერთ თვისებაზეც.

რიცხვი ორი აქვს ზმნას: მხოლოობითი და მრავლობითი. იქვე შენიშნულია, რომ ქართულს შეუძლია ერთ ფორმაში გადმოგვცეს ერთი მოქმედება, რომელშიც მოქმედი ერთია, ხოლო სამოქმედო მრავალი. გამოყოფილია რიცხვნაკლი ზმნებიც. სქესი (დღევანდელი გაგებით კილო) ხუთი სახისაა: საზღვრებითი (თხრობითი), ბრძანებითი, საწადი (ნატვრითი), უკუთუობითი და უჩინო (განუსაზღვრელი). დამოუკიდებელ ზმნურ კატეგორიად გამოყოფილია ასევე სახე. ელ. ბაბუნაშვილის აზრით, ანტონთან ეს ტერმინი გამოყენებულია ზმნის ფუძის აღსანიშნავად: „ზმნის ფუძე (სახე) შეიძლება აგრეთვე იყოს „პირველსახე“ (ვბრწყინავ, ვჰსჯამ) და „სხმითგარდასვლითი“ (ვაბრწყინებ, ვაჭმებ). მას „სახე“ ფუძედ აქვს გაგებული სახელებთანაც (ბაბუნაშვილი: 135). ფუძე არის მარტივი და რთული, თუ ორი სახელი ერთმანეთს ერთი მთლიანის აღმნიშვნელად დაუკავშირდება. ტერმინ „ნაკვეთში“ ზოგადად მოიაზრება თხზვა და აქაც ერთმანეთს უპირისპირდება მარტივი ფუძე, რთული (ორფუძიანი) ან ზერთული (სამფუძიანი). მსგავსი მდგომარეობაა ზმნასთანაც.

პირი სამია: „ვინც უბნობს“ - მე, „ვისადმიც არს უბნობა“ - შენ და „ვისთვისაც არს უბნობა“ - იგი. ზმნა, რომელიც ვერ იგუებს სამსავე პირს, იწოდება პირნაკლად, აქ ანტონი მოიაზრებს დღევანდელი გაგებით ობიექტური წყობის ზმნებს, ასევე თოვს, თენდება ტიპის ზმნებს და ბრძანებითი კილოს ფორმებს, რომელთაც ჩვეულებრივ პირველი პირი არა აქვთ. დრო სამია: აწმყო, ნამყო (ნამყო უსრული, სრული, უსრულესი და უუსრულესი) და მყოობადი. ნათესავი (ერთგან იყენებს ტერმინ გვარსაც) სამია: შემოქმედებითი, ვნებითი და უმემშვეობითი. აღსანიშნავია, რომ ანტონთან მასალის ანალიზის სიმცირე შეიმჩნევა, თუმცა თავისთავად ფაქტი ზმნის თითქმის ყველა ნიშნის გამოყოფისა, უდიდეს ენათმეცნიერულ აღმოჩენად უნდა ჩაითვალოს.

გაიოზ რექტორის შრომა იყო პირველი ნაბეჭდი ქართული ენის გრამატიკა ქართულ ენაზე, დაიბეჭდა მოზდოკს 1796-1804 წლებს შორის. გაიოზი ანტონ კათალიკოსის მოწაფე იყო და, ცხადია, ვერ ასცდებოდა გავლენას, რომელიც თავს იჩენს როგორც გრამატიკისა და მისი ნაწილების განსაზღვრაში, ისე ტერმინოლოგიასა თუ ცალკეულ საკითხთა გაგებაში. პირდაპირმიუთითებს ხოლმე: „იხილენვრცლად დიდსა შინაღრამმატიკასა ანტონისასა“ (გაიოზი 1970: 141), თუმცა მის გრამატიკაში ბევრი რამ ორიგინალური და საყურადღებოცაა. თუნდაც ზმნასთან დაკავშირებით,

თ. მამარდაშვილი

ანტონისაგან განსხვავებული ბევრი საინტერესო აზრია გამოთქმული, ზოგჯერ უგულვებელყოფილიც კია ანტონისეული ფასეული შენიშვნები. სხვაობა თავს იჩენს განსაზღვრაშივე: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვისა, რომელიცა ჰნიშნავს ანუ ყოფასა ანუ მოქმედებასა არსისასა“ (გაიოზი 1970: 66). ყოველი ზმნა პიროვანია ან პირნაკლი. ბრძანებითი სქესის ზმნებს აკლიათ პირველი პირი. არაფერია ნათქვამი თოვს, თენდება და მისთ. ფორმებზე, რომლებიც ანტონთან პირნაკლ ზმნებად არის მიჩნეული. ზმნები კანონიერია ან უკანონო. კანონიერნი „განვლიან ყოველთა შინა დროთა და ჰსქესთა უცვალეზლად, ხოლო უკანონონი იგი, რომელსაცა აკლნ ანუ დრონი, ანუ ჰსქესნი რომელნიმე (გაიოზი 1970: 67). მდევარნი ზმნისანი, ანტონის დარად, არის რვა: ნათესავი (შემოქმედებითი, ვნებითი, უმეშვეობითი), ნაკვეთი (მარტივი, ჰრთული), სახე (პირველი სახე, სხმით-გარდასვლითი, მრჩობლ-სხმით-გარდასვლითი), რიცხვი (მხოლოობითი, მრავლობითი), პირი (პირველი, მეორე, მესამე), ჟამი ანუ დრო (აწმყო, მყოობადი, ნამყო), სქესი (საზღვრებითი, ბრძანებითი, აპოთეტიკა ანუ ქვეყობილებითი, განუსაზღვრელი).

საყურადღებო დაკვირვება აქვს გაიოზს ზმნისწინებთან დაკავშირებით (ანტონთან მსგავსი არაფერია): „მარცვლები ზმნებს დაესხმიან ნამყოსა და მყოფადს დროში და შესცვლიან ვითარებათა“ „უკუეთუ ოდესმე მოეკიდებინან ზმნათა აწმყოსა დროისათა, მაშინ მნიშვნელობასა მისსა ჰყოფენ მყოობადად (ვჰსწერ - დავჰსწერ) (გაიოზი 1970: 68). უღლების პარადიგმების გამოყოფა ხდება პირის ნიშნებზე დაყრდნობით. მოცემულია ნაკლოვან ზმნათა უღლება, როგორებიცაა: ვარ, ვამლევე, ვიცი, ვამბობ, ვეტყვი. ანტონის აზრით, უღლების ჯგუფებად დაყოფის საფუძველს ქმნიდა ამ ჯგუფებში შემავალ ზმნათა დაბოლოება, დამაბოლოებელ ნიშნებად იგი მიიჩნევდა ხუთივე ხმოვანს. ცხადია, ასეთი დეფინიცია ხელოვნური იყო, მაგრამ არანაკლებ ხელოვნურია გაიოზისეული დაყოფაც.

საყურადღებოა ასევე **დავით ბაგრატიონის** გრამატიკა, რომლის ექვსი ხელნაწერია ცნობილი. ნაშრომი თავიდან ბოლომდე კითხვა-მიგების წესითაა დაწერილი და, როგორც ჩანს, სასკოლოდ იყო განკუთვნილი. ზმნის დახასიათებაც ზუსტად ანტონის მსგავსადაა მოცემული და მდევარიც იმდენივე ახლავს (ნათესავი, ნაკვეთი, სახე, რიცხვი, პირი, ჟამი ანუ დრო, სქესი, უღლება). ზმნა იყოფა არსებითად, საქმოდ, ვნებითად და უმეშვეობითად, აგრეთვე კანონიერად და უკანონოდ (თითოეულს ახლავს ცალ-ცალკე განმარტება ანტონისეული რედაქციით, სხვაობა მხოლოდ მცირე ნიუანსობრივია).

თიანე ბაგრატიონის ორიგინალურ ნაშრომებს შორის განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულება „კალმასობა“,

იგი 15 წლის განმავლობაში იწერებოდა და დასრულდა 1828 წელს. ზმნის განსაზღვრაში იოანემ გააერთიანა გაიოზის და დავითის ვერსიები: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვისა, რომელიც ნიშნავს ანუ ყოფასა და ანუ მოქმედებასა არსისასა, აგრეთვე ქმნასა და ვნებასა ნიშნვიდეს ქვეშე ჟამისა პირითურთ (ბატონიშვილი 1990: 147). რაც შეეხება კატეგორიებს, ძირითადად მიყვება გაიოზის გრამატიკას. გამოყოფილია გვარის ორი სახეობა: შემოქმედებითი და ვნებითი, კატეგორიები - დრო, პირი, რიცხვი განსხვავებული სახით არაა წარმოდგენილი.

ვარლამ ერისთავის შრომა პირველი ქართული გრამატიკაა რუსულ ენაზე და დღემდე არსებულ გრამატიკათაგან ყველაზე მოკლეა. იგი დაიბეჭდა 1802 წელს და ტერმინოლოგიით, განსაზღვრებითა თუ სხვა ზოგადი დებულებებით ამოდის ანტონის გრამატიკიდან. ზმნას იგი განმარტავს, როგორც ცვალებად მეტყველების ნაწილს, რომელიც გვიჩვენებს მოქმედებას ან ვნებას. საყურადღებოა, რომ მეტყველების ნაწილთა დეფინიცია ცვალებად და უცვალეებელ ჯგუფებად არ გვხვდება არც ანტონის და არც გაიოზის გრამატიკებში, მასთან განსხვავებულია რიგიც. ზმნები დაყოფილია კანონიერ და უკანონო, პირიან და უპირო, ნაკლობითად და უნაკლოდ (ისინი, რომელთაც აქვთ ყველა დრო, კილო და პირი). ტერმინი ნაკლობითი იყო გაიოზთანაც, სხვა ავტორებთან არა გვაქვს. ზმნის მდევრები მასაც ანტონის დარად აქვს გამოყოფილი და თითქმის იგივე მახასიათებლებით. რაც შეეხება უღლებას, მისი პარადიგმები ხან მიყვება ანტონისას და ხან არა (ფოცხიშვილი 1979: 252).

იოანე ქართველიშვილის ქართული გრამატიკის პირველი რედაქცია შეიქმნა 1809, ხოლო II - 1814 წელს. ავტორმა გადმოიტანა ანტონისა და გაიოზის გრამატიკების დადებითი დებულებების უმეტესი ნაწილი, თუმცა ბევრი სიახლეც მოგვცა. ზმნას ასე განმარტავს: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვისა, რომელიც აღნიშნავს ანუ ყოფასა, ანუ მოქმედებასა, ანუ ვნებასა პირისა ანუ ნივთისა“ (ქართველიშვილი 1825: 24). ეს განსაზღვრა თითქოს საშუალოა ანტონისა და გაიოზის განსაზღვრათა შორის. იმ განსხვავებით, რომ ანტონთან დროის ფაქტორი იყო გათვალისწინებული, რომელიც გაიოზმაც გამოტოვა და ქართველიშვილმაც, სამაგიეროდ აქ დამატებულია იმის აღნიშვნა, რომ ზმნა გადმოგვცემს „პირისა და ნივთის მოქმედებას, ყოფასა და ვნებას“. ახალია მოქმედებითი გვარის ზმნის განსაზღვრა და ნათქვამია, რომ შემოქმედებითი ზმნა გადმოგვცემს მოქმედებას, რაც გადადის სხვა პირზე ან რიცხვზე. გამოჩნდა ტერმინი „საშუალო“, თუმცა მისი რუსული შესატყვისი უფრო ადრე ვარლამთან გვექონდა. აქ პირველადაა მითითებული ზმნასთან შეწყობილი სახელის ბრუნვებზეც: წრფელობითი, მოთხრობითი და მიცემითი. ახლებურადაა წარმოდგენილი უღლება და მოცემულია პირის ნიშნებზე დაყრდნობით.

თ. მამარდაშვილი

1839 წელს დაიბეჭდა **სოლომონ დოდაშვილის „ქართული გრამატიკა“**. მას შრომის დაწერის დროს ძირითად წყაროდ აუღია ქართველიშვილის გრამატიკა. ზმნა კი ასე განიმარტება: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვისა, რომელიცა აჩვენებს მოქმედებასა ანუ მდგომარეობასა საგნისა და დანაწილდება ოთხად: არსებითად, მოქმედებითად, ვნებითად და უმეშვეობითად“ (დოდაშვილი 1961: 112). პირველად აქ გამოჩნდა შემოქმედებითის მაგიერ მოქმედებითი. განსხვავებაა ზოგ ტერმინშიც. მაგ.: ს. დოდაშვილმა ი. ქართველიშვილის „საშუალოს“ „უმეშვეობითი“ ამჯობინა. ზმნას აქვს შვიდი კუთვნილება: ნაკვეთი, სახე, რიცხვი, პირი, დრო, სქესი და უღვლილება (დოდაშვილი 1961: 112). ზოგიერთი მათგანის განსაზღვრა უფრო ვრცელია, მაგრამ ზუსტია და ნათელი, თუმცა, მასთან არაფერია ნათქვამი ზმნის „მაპიროვნე“ და „დამაბოლოებელ“ ნიშნებზე.

პლატონ იოსელიანის „პირველ-დაწყებითი კანონნი ქართულისა დრამმატიკისა“ 1849 წელს გამოქვეყნდა. ზმნის განმარტება მსგავსია ს. დოდაშვილისეული განსაზღვრისა. ყველა წინამორბედ გრამატიკოსთაგან განსხვავებით დრო მასთან ხუთია (არა ექვსი) და სახელწოდებებიც შეცვლილია: აწმყო იქცა აწმდგომად, ნამყო უსრული – ქმნილ უსრულად, ნამყო სრული – ქმნილ სრულად, ნამყო უსრულესი – ქმნილ უსრულესად, მყობადი – ქმნადად, აკლია ნამყო უსრულესი (იოსელიანი 1840).

ამგვარად, საკვლევ მასალათა განხილვის საფუძველზე შეიძლება დაეასკვნათ: XVIII-XIX საუკუნის ყველა ქართველი გრამატიკოსი ზმნას დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად მიიჩნევს და იძლევა მის დახასიათებას. გამოყოფენ მის კატეგორიებს, მაწარმოებელ აფიქსებს. თუმცა, უდავოა, რომ ზმნურ კატეგორიებთან დაკავშირებით ანტონ I-ის მიერ მინიშნებული დებულებები გახდა ერთგვარი საფუძველი და იმპულსი მომდევნო ხანის გრამატიკოსებისათვის. ცხადია, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, რიგს ზემოთ ნაჩვენებ შეხედულებათაგან დღეს მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, თუმცა არის დღევანდელი თვალსაზრისით ფასეული დაკვირვებებიც.

ლიტერატურა

აბულაძე, ილია, 1940. ქართული გრამატიკული ლიტერატურის ადრინდელი ძეგლები, *სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*, #10, 1940.

ანტონ I. 1881. *ქართული დრამმატიკა*, თბილისი.

ბაბუნაშვილი, ელენე. 1970. *ანტონ პირველი და ქართული გრამატიკის საკითხები*, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ბატონიშვილი, იოანე. 1990. *ხუმარსწავლა (კალმასობა)*, წიგნი I, თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“.

გაიოზრექტორი. 1970. ქართული ღრამმატიკა, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

დოდაშვილი, სოლომონ. 1961. ქართული ღრამმატიკა, გამოცემული სოლომონ დოდაშვილის მიერ, წიგნში სოლომონ დოდაშვილი, თხზულებანი, თბილისი: აკად. გამომცემლობა.

ოსელიანი, პლატონ. 1840. პირუელ-დაწყებითი კანონნი ქართულისა ღრამმატიკისა, შედგენილნი პლატონ ოსელიანისა მიერ, თბილისი.

ფოცხიშვილი, ალექსანდრე. 1979. ქართული გრამატიკული აზრის ისტორიიდან, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

ქართველიშვილი, იოანე. 1825. ქართული ღრამმატიკა. თბილისი.

შანშოვანი, ზურაბ. 1881. მოკლე ღრამმატიკა ქართულისა ენისა, ქმნილი ზურაბ შანშოვანისაგან 1737 წელსა, სანკტ-პეტერბურგი.

Language and Linguistics

The Verb in Georgian Linguistic Literature of the 18th-19th Centuries

Tamar Mamardashvili

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
tamar.mamardashvili@atsu.edu.ge

All the fundamental linguistic researches of the 18th-19th centuries provide very interesting and valuable information about the verb, its categories and the derivative affixes. Clearly, for a variety of reasons, a number of these views have only historical significance today, although there are some valuable observations from the present point of view. The paper discusses grammatical works of Zurab Shanshovani, Anton Bagrationi, Gaioz Rector, Davit and Ioane Bagrationi, Varlam Eristavi, Ioane Kartvelishvili, Solomon Dodashvili and Platon Ioseliani. All Georgian grammarians of this period consider the verb as an independent part of speech and give its characterization. However, it is indisputable that the provisions referred to by Anton I regarding the verb categories became a kind of basis and impetus for the grammarians of the later period, as his grammar is the first fundamental linguistic work of the Georgian language. Many different, interesting opinions have been expressed about the verb by some grammarians of the later period, while some reject a number of valuable remarks of Antony.

Keywords: verb, verb categories, parts of speech.

თ. მამარდაშვილი

The history of grammatical thinking has its origins in the Greek world. Greek grammatical doctrine (mainly from Dionysus of Thrace) was the source of Latin grammar, and through the latter it spread almost all over the world. The Greek-Latin template is clearly seen not only in the naming and definition of parts of speech, but also in conveying other general concepts.

Although the history of Georgian grammatical thinking is more or less studied, many issues are still in question. We have not seen any work before the 18th century that thoroughly covered grammar issues. So far, we have not got any previous grammar materials besides the works of Zurab Shanshovani dated 1737 and Anton the Catholicos 1753 and 1767.

In 1881 Prof. A. Tsagareli published “A short grammar of the Georgian language created by Z. Shanshovani in 1737” in St. Petersburg. The author distinguishes eight parts of speech, one of them being a verb. Its categories are also discussed. General issues (distinguishing categories and subcategories) are more or less acceptable, but as soon as it comes to the distribution of Georgian verb material according to these categories, the author is largely mistaken and gives inconsistent examples. This applies not only to verb but also to other parts of speech. In the scientific literature, it has been suggested that Shanshovani did not write the grammar of the Georgian language, but translated the Armenian grammar into Georgian.

Georgian grammatical thinking originates from the works of **Anton Bagrationi**. He was the creator of the first, fundamental linguistic work of the Georgian language and, thus, the founder of Georgian grammatical thought. Anton Bagration created the first version of grammar in 1753, in which the definitions of concepts followed the Latin-Armenian tradition.

In the second edition (1767) the data of Greek, Latin, French, Italian, German and Russian languages are additionally provided, which is indicated by the author himself.

The verb, of course, is separated by Anton as an independent part of speech and gives its two definitions. According to Anton, verbs can be derived from nouns, adjectives, verbal nouns, participles, prepositions, conjunctions and interjections.

It is noteworthy that verbs are divided into finite and non-finite forms and only 8 categories are indicated. Anthony focuses on the verb and its functions, and therefore distinguishes between simple and complex verbs, indicating some of their properties as well.

Anthony focuses on the verb prefix and its functions, and therefore distinguishes between simple and complex verb prefixes, indicating some of their properties as well.

The verb has two numbers: singular and plural. Defective verbs in number are also separated. There are five kinds of gender (in modern sense mood). Both versions of the grammar indicate that a stem can be simple if it is not related to the root of another noun or verb, and complex if two nouns are connected to denote a whole.

First of all, there is a lack of material analysis with Anton, but the fact of distinguishing almost all the signs of a verb in itself should be considered the greatest linguistic discovery. Conjugation is also widely represented in grammar. The author distinguishes three tenses of the verb: present, past and future.

Gaioz Rector's work was the first printed Georgian grammar in Georgian. It must be printed in Mozdok between 1796-1804. Gaios was a disciple of Anton the Catholicos, and obviously his grammar could not go beyond the influence that manifests itself in the definition of grammar and its parts, as well as in the terminology or understanding of individual issues. He often points out directly: "See in detail in the great grammar of Antony", although there are many original and noteworthy opinions in his grammar. Many interesting opinions are expressed about the verb, different from Antony, and sometimes many of Antony's valuable remarks are overlooked.

Gaioz has a careful observation about the verb prefixes (nothing like Anton). Gaios pays great attention to the paradigms of conjugation. According to Antony, the basis for dividing the conjugation into groups was the endings of the verbs in these groups, and he considered all five vowels as the final signs. Obviously, such a definition was artificial, but no less artificial is the Gaios's division.

David Bagrationi's grammar is also noteworthy, whose six manuscripts are well known. The paper is written from beginning to end in a question-and-answer manner and seems to have been intended for school. The description of the verb is done exactly according to Anton, and the difference in the definitions is only slightly nuanced.

Among the original works of **Ioane Bagrationi**, the encyclopedic work "Kalmasoba", which was being written for 15 years and was completed in 1828, deserves special mention. In defining the verb, Ioane combined the provisions of Gaioz and David Bagration, as for the categories, they mainly follow the grammar of Gaioz. Later Ioane wrote a second grammar, which was not printed, although none of the provisions of the previous grammar are included in it.

Varlam Eristavi's work is the first Georgian grammar in Russian and, as it is considered, is the shortest of the existing Georgian grammars. It was published in 1802 and derives from Anton's grammar by terminology, definitions or other general provisions. He defines the verb as an inflected form of speech, which

თ. მამარდაშვილი

shows an action or a passion. It is noteworthy that the division of speech parts into inflected and invariant groups is not found in either Anton's or Gaioz's grammar.

The first edition of **Ioane Kartvelishvili's** Georgian grammar was created in 1809, and the second - in 1814. He included in his grammar most of the positive provisions of the grammars of Antony and Gaioz, though he also gave us much novelty regarding the verb. It is completely new to define a verb in the active voice.

In 1839 **Solomon Dodashvili's "Georgian Grammar"** was printed. The study made it quite clear that he took Kartvelishvili's grammar as the main source while writing his work. In it a separate chapter is devoted to the verb, there is a difference in some terms as well.

Plato Ioseliani's grammar was published in 1849. The definition of the verb is similar to S. Dodashvili's definition. Unlike all previous grammarians, there are five tenses here and not six, and the names have also been changed.

Thus, all the fundamental linguistic researches of the 18th-19th centuries contain very interesting and valuable information about the verb, its categories and the derivative affixes. Clearly, for a variety of reasons, a number of these views have only historical significance today, although there are some valuable observations from the present point of view.

All Georgian grammarians of this period consider the verb as an independent part of speech and give its characterization. However, it is indisputable that the provisions referred to by Anton I regarding the verb categories became a kind of basis and impetus for the grammarians of the later period, as his grammar is the first fundamental linguistic work of the Georgian language. Many different, interesting opinions have been expressed about the verb by some grammarians of the later period, while some reject a number of valuable remarks of Antony.